

Лариса Кочубей

ФРАНЦІЯ: СУЧАСНІ ДИСКУСІЇ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

У статті аналізуються актуальні проблеми національної ідентичності, імміграційні процеси та інтеграційна політика у Франції. Розглядаються різні позиції щодо громадської дискусії, яка розгорнулася у Франції з проблем національної ідентичності. З'ясовуються погляди Н. Саркозі, політичних партій і науковців щодо даної полеміки.

Ключові слова: *французька національна ідентичність, міністерство імміграції, інтеграція, республіканські цінності.*

Larysa Kochubei. France: modern discussions on national identity. The present article deals with the analysis of sharp problems of national identity, the problems of immigration and integrational policy of France. Also there are looked different positions concerning the discussions in France concerning her national identity. The position of N. Sarkozy as well as politicians and scientists are also under attention.

Keywords: *French national identity, Ministry of immigration, integration, republican values.*

За останні десятиріччя кількість культур на території європейських країн значно зросла за рахунок переміщення великих груп населення з інших країн світу. У різних державах склалися різні способи управління цими групами. Французька модель успішно витримувала випробування часом, адже протягом тривалого часу влада Франції проводила політику запобігання сегрегації іммігрантських співтовариств заради збереження єдиного, унітарного, згуртованого суспільства (щоправда, на практиці це не завжди вдавалося).

Як справедливо зазначила професор Л. Нагорна, «від температури міжетнічних відносин у сучасному світі

залежить доля людства. Це не перебільшення, оскільки нею вимірюються і форми самореалізації різних етнічних спільнот, і тривкість норм міжнародної взаємодії, і стабільність у полікультурних державах» [1].

Президент Франції Франсуа Міттеран свого часу зазначав: «Ми – французи, і наші предки – галли і римляни, трохи – німці, трохи – євреї, трохи – італійці, трохи іспанці, більшою мірою – португальці... і я задаю собі питання: можливо, ми ще і араби?» [2].

Актуальним залишається питання: коли ж іммігранти та інші меншини стають частиною нації? У Франції свідомством повноцінності натуралізованих громадян виступає той факт, що з 1981 р. їм надано право балотуватися в президенти (на противагу, наприклад, від США, де кандидат повинен бути громадянином від народження). Разом з тим, вказується на те, що «національна ідентичність» не належить до всіх однаковою мірою: у Франції говорять про «французів алжирського, вірменського, ізраїльського походження» чи про «представників другого покоління іммігрантів» і використовують евфемізми на кшталт «французи іншого походження» («Francaisissusdeladiversite» – ті, хто вийшли із багатоманіття).

Незважаючи на критику системи, V Республіка стала одним із найбільш стабільних режимів у історії Франції. На сьогодні у Франції виконавча влада виявляє прагнення до співробітництва з Національними Зборами. Характерною рисою державотворення стало твердження про перевагу національних інтересів над політичними, ідеологічними, економічними тощо. Після де Голля були введені обмеження «особистої влади», яка трансформувалася у «президентську». За сучасних умов голлізм існує як ідеологія «відкритого типу», що визнає національне самовизначення інших народів, невіддільність свободи особи та свободи нації. Національні цінності не посідають виняткового місця в їхній загальній системі, а політичними ідеалами виступають засади ліберальної демократії, виступаючи органічною рисою антитоталітарних рухів, що має глибинні демократичні витоки, здатність відігравати конструктивну роль у житті нації, реалізації її ідеалів.

Регіональна інтеграція та процеси глобального розвитку, цінностями якого залишаються вільний ринок, свобода та демократія – сучасні напрями розвитку Франції. Таким чином, сучасний голлізм вже не підтримує беззастережно національно-визвольні рухи, а розглядає їх лише в контексті зміцнення регіональної та світової політичної стабільності.

Ще у 1985 р. Луї Повель, редактор журналу «Фігаро», поставив запитання: «Чи залишимося ми французами через тридцять років?» [3].

«Французька нація» може бути визначена через її історію, культуру, мову, територію, а також через бажання жити разом на основі республіканських принципів свободи, рівності, братерства, доповнених принципами світськості, рівності чоловіків і жінок, національної солідарності.

На сьогодні Франція залишається французькою, але французькість змінилася. Багато французів звинувачують у перевантаженні системи соціального забезпечення мусульман-мігрантів [4].

Питання щодо національної ідентичності у Франції не нове. Сьогодні продовжуються нескінченні дискусії про те, що означає бути французом. У травні 2007 р. було створено міністерство імміграції, інтеграції, національної ідентичності та солідарного розвитку, завданнями якого були: боротьба проти незареєстрованої імміграції, організація легальної імміграції, стимулювання розвитку країн походження, інтеграція іммігрантів і посилення ідентичності французької нації.

У листопаді 2009 р. за підтримки міністра з питань імміграції, інтеграції, національної ідентичності та солідарного розвитку Еріка Бессона було створено спеціальний сайт [5], який запрошував до національної дискусії громадян і політиків про те, що означає на сьогодні бути французами та який внесок імміграції до національної ідентичності.

Базовими теоретичними документами до дискусії були «Парламентська доповідь про повагу символів Республіки» та доповідь «Знайомство із цінностями Республіки», підготовлені парламентарями та Вищою радою з інтеграції

(орган при прем'єр-міністрі). Поштовою до дискусії був також колоквиум (1 жовтня 2009 р.), організований Інститутом Монтеня, директор якого Франсуа Рашлін повністю підтримав ідею публічної дискусії про французьку національну ідентичність. Окрім того, в цьому ж році побачила світ книга «Що означає бути французом?», яка була збірником праць вчених на основі досліджень, які проводилися Інститутом Монтеня ще у 2006 р. [6].

Передбачалося, що дискусія «дозволить більш високо оцінити внесок імміграції в національну ідентичність» і спричинить дії, спрямовані на інтеграцію [7].

Сайт було орієнтовано на досить широку громадськість, на людей із різним рівнем освіти та різними уявленнями про життя, серед них переважну кількість представляли іммігранти та французи іноземного походження, тому що саме їм частіше за інших приходить доводити, що таке бути французом. До участі у дискусії на місцевому рівні було залучено також депутатів Національних Зборів Франції та депутатів Європарламенту, членів асоціацій та громадських організацій, викладачів, учнів і їх батьків, профспілкових діячів, підприємців, представників різних конфесій та ін.

Як стверджує французький політичний журналіст і філософ, непримиренний борець з мусульманським фундаменталізмом Бернар-Анрі Леві (брав безпосередню участь у підготовці «революції» в Лівії у 2011 р., влаштував зустріч повстанців із президентом Франції Н. Саркозі у березні 2011 р.), головною проблемою виявилось те, що дебати були ініційовані не громадянським суспільством, а державою, до того ж дебати були пов'язані з питанням про імміграцію – таким чином, можна висловити припущення, що імміграція загрожує національній ідентичності, а значить – нації [8]. Така спільна думка лівих та організації «SOS-расизм», яка бореться за інтеграцію, а також Представницької ради асоціацій темношкірих Франції (CRAN).

Як з'ясувалося згодом, до дискусії не долучилися вчені, які досліджують проблематику французької ідентичності. Її окрім того, більшість дослідників були налаштовані проти проведення публічної дискусії з такої складної

політично гострої теми, висловлювалися застереження проти використання дискусії з електоральною метою, нав'язування її французам.

Як зазначив Жан-Марі Руар, журналіст, письменник, член французької академії: кожний француз має свою – погану чи добру, суперечливу, глибоко заховану в ньому – ідею відносно того, що означає бути французом. Небезпечно нав'язувати йому готове уявлення про те, ким він є [9].

Проте, позиція Е. Бессона та його колег знаходить цілковиту підтримку в президента Республіки. Ще у своїй передвиборній промові у 2007 р. Н. Саркозі публічно пообіцяв у разі перемоги на виборах провести загальнонаціональну дискусію на тему: «Що означає для Вас бути французом?». У той день, коли стало відомо про його перемогу, Н. Саркозі заявив: «Я хочу повернути французам гордість за те, що вони французи» [10].

Під час президентської кампанії 2007 р. Н. Саркозі, як кандидат від неоголлістської партії «Союз за народний рух» (UMP), намагався завоювати частину електорату «Національного фронту» (NF) і для цього включив у свою кампанію питання імміграції, інтеграції та національної ідентичності. Виступаючи в Безансоні ще у березні 2007 р., він сказав: «Франція – це кожний з нас зі своєю власною історією, пам'яттю, життєвим досвідом, зі своїми мріями... Вічна Франція – це не Франція, яка завжди одна й таж. Це Франція, яка не помирає, але змінюється щодня» [11]. Між іншим, «Національний фронт» як і раніше прагне нагнітати страх перед ісламом, і для багатьох французів він залишається борцем «за ідентичність», змушуючи Н. Саркозі контролювати суперечки з цієї теми.

Н. Саркозі є прихильником «громадянської концепції» нації, він бачить її не як етнічне (по крові) співтовариство, а як співтовариство громадян, які дотримуються республіканських принципів і тих, хто дотримується законів. Він підкреслює: «Франція – це не раса і не етнос. Франція – це всі люди, які її люблять, готові захищати її ідеї, її цінності». Щодо іммігрантів, які не прагнуть інтегруватися у французьке суспільство, його позиції схожі з гаслом ультраправих: «Або ж ти любиш Францію, або ти її

залишаєш!» [12]. Таким чином, ще у виборчій кампанії 2007 р. Н. Саркозі зробив вдалий хід, вступивши на ідеологічне поле ультраправих на чолі з Ж.-М. Льо Пенем, відібравши у них пріоритет на тему національної ідентичності та імміграції.

Особливу роль у французькій ідентичності, на думку президента, відіграє мова, яка є цементом нації, культурою, образом думок, формою супротиву уніфікації світу.

На думку учасників дискусії, французька мова (80 % опитаних) є одним з головних елементів національної ідентичності, й переважна більшість опитаних (76 %) вважають, що французька ідентичність існує [13].

З огляду на необхідність врегулювання мовного питання в Україні, варто придивитися до французької моделі однієї з найдавніших європейських держав, відмінною від України, зокрема, у ставленні до своєї мови. Історія мовного регулювання у Франції нараховує щонайменше п'ять століть, і його роль у формуванні мовної єдності, а відтак перетворення цієї єдності в національну державу французів неоціненна.

Чинний на сьогодні закон 1994 року (так званий закон Тубона) [14], названий за прізвиськом тодішнього міністра культури та франкомовності Жака Тубона, який вносив мовний законопроект до Національної асамблеї. Відповідно до Закону Тубона, французька мова є мовою освіти, праці, торгівлі та публічних послуг. Вона – привілейований засіб зв'язку між державами франкомовної спільноти.

Будь-який напис чи оголошення, зроблені в громадських, публічних місцях або в громадському транспорті, які призначені інформувати населення, повинні бути зроблені французькою мовою. Закон Тубона регламентує статус французької мови в освіті (мова освіти, іспитів і конкурсів, а також дисертацій і доповідей державних і приватних закладів – французька, за винятками, виправданими тими випадками, коли викладачі запрошені з іноземних держав) та в засобах масової інформації (публікації, огляди, повідомлення, поширювані у Франції через засоби масової інформації, повинні бути французькою або ж, принаймні, супроводжуватися тезами французькою).

Закон зобов'язує уряд щороку до 15 вересня подавати парламентові звіт про стан французької мови. Сьогодні на сторожі французької мови стоїть низка інституцій, підпорядкованих або президентові, або прем'єр-міністрові. Це, зокрема, Вища рада французької мови, Головна комісія з термінології та неологізмів, спеціалізовані термінологічні комісії Французької Академії, які координуються підрозділом Міністерства культури, Головним управлінням з питань французької мови.

Контроль за застосуванням закону покладено також на асоціації захисту французької мови, зокрема таких як «Майбутнє французької мови», «Оборона французької мови», «Право розуміти» тощо.

Політика по відношенню до мусульман та ісламу у Франції часто базується на електоральних розрахунках. Правоцентристи на чолі із Н. Саркозі, підтримують нинішню дискусію про національну ідентичність, оскільки намагаються переманити виборців так званого «блоку ідентичності» («Національного фронту», «Руху за Францію» та інших правих націоналістичних організацій). Напроти, комуністи та інші ліві виступають проти цієї дискусії, оскільки розраховують на голоси мусульманського електорату, який стає все більш значущим. Цим пояснюється неоднозначне ставлення лівих до паранджі.

Нагадаємо, що у вересні 2011 р. у Франції відбулися вибори половини складу верхньої палати парламенту, представники 44 виборчих округів обирали 170 з 348 сенаторів. Вибори у французький Сенат непрямі, на них голосували близько 72 тисяч осіб, 95 % з яких – депутати чи делегати муніципальних рад, а решта 5 % – депутати регіональних рад, рад департаменту і депутатів від виборчих округів. У результаті виборів ліві додатково отримали 23 місця в Сенаті, забезпечивши собі більшість у верхній палаті [15]. Таким чином, французькі ліві вперше в історії п'ятої республіки (з 1958 р.) отримали абсолютну більшість голосів у верхній палаті парламенту.

Як наслідок, головою Сенату – верхньої палати парламенту – вперше, більш ніж за п'ятдесят років обрано пред-

ставника лівих сил – соціаліста Жана-П'єра Беля. У правих залишається більшість у нижній палаті парламенту. Проте, успіх у Сенаті, досягнутий менш, ніж за рік до президентських виборів, може допомогти соціалістам проводити кампанію проти Саркозі на виборах глави держави.

Радикально-ліва «Нова антикапіталістична партія» (НРА), яка вороже ставиться до релігії, у якості одного зі своїх кандидатів на регіональних виборах 2010 р. висунула мусульманку, яка носить паранджу. І хоча юридично ця партія підтримує принцип світськості, вона виступає проти законодавчого регулювання носіння паранджі.

Нагадаємо, що Президент Франції вперше запропонував заборонити вдягати паранджу у Франції 22.06.2009 р. Він звільнив свого радника з питань інтеграції А. Дахмана за його заяву про те, що нерозумним є робити закон для 150 чоловік, адже 98 відсотків мусульман, на його думку, ведуть світський спосіб життя і не носять паранджі.

Франція стала першою країною у ЄС, у якій вступив у силу закон (11.04.2011 р.), що забороняє людям ховати обличчя на публіці, зокрема, він стосується жінок-мусульманок, які носять паранджу. Порушників чекає штраф у розмірі 150 євро, до якого може додатися «випробувальний термін громадянства». Текст закону також передбачає покарання всіх людей, які змушують жінок носити паранджу. Їм загрожує один рік позбавлення волі та штраф у розмірі 30 тисяч євро. Санкція подвоюється, якщо паранджу будуть носити неповнолітні. На підтвердження влади, із майже п'яти мільйонів мусульман у Франції носять паранджу максимум дві тисячі жінок [16].

Показовим є те, що ще 2004 р. було прийнято закон про заборону носити хіджаб у вишах Франції, а у липні 2010 р. – закон про заборону користуватися цим елементом одягу в інших громадських місцях. Радикальним кроком з боку Н. Саркозі було висилання з країни 800 ромських (циганських) нелегалів.

Таким чином, Франція приймає досить жорсткий підхід до визначення національної ідентичності. Президент Франції заявив, що «членство у (французькій) нації потрібно заслужити» [17], запропонував позбавляти громадян, які натуралізувалися французького громадянства,

якщо вони здійснили серйозні антидержавні злочини (наприклад, вбили поліцейського), і це, незважаючи на те, що конституція V Республіки не робить розмежувань між типами громадянства.

Проте залишається спірним питання про те, якою мірою намагання Н. Саркозі зробити національну ідентичність предметом турботи уряду мотивоване тим, що іноземне походження батьків може виявитися причиною для сумніву в його власній французькості [18].

Опоненти Н. Саркозі, а також і деякі однопартійці звинувачують главу французької держави у «ксенофобії» та «популізмі», в заграванні з ультраправим електоратом для зростання популярності, яка суттєво знизилася, а також у порушенні фундаментальних принципів республіки.

Багато прогресивних французів закликають до гасла «свобода, рівність та братерство» та республіканських цінностей. Проте існує багато перешкод для інтеграції, головне серед яких – людині з темною шкірою або мусульманським прізвиськом важче знайти роботу та житло, незважаючи на те, що вони засвоїли мову та культуру. Зрозуміти, яким чином республіканські цінності працюють у різних сегментах населення, можна було б, отримавши точні дані перепису про етнічний, расовий і релігійний склад населення, проте французи відмовляються брати участь у переписі, щоб не ставити під сумнів традиційні уявлення про походження нації.

У Франції зберігаються традиційні відмінності між французами та «рештою». Незважаючи на те, що Франція вже давно є країною іммігрантів і національність в країні визначається по праву ґрунту, а натуралізуватися відносно просто, багато політиків все ще говорять про «іммігрантів у другому поколінні», «французів алжирського походження» та «візуально помітні меншини».

Неоднозначні позиції також і щодо так званої «часткової ідентичності», зокрема, участь негромадян у виборах до органів місцевого самоврядування, на користь чого висловлювалися президент Н. Саркозі та Соціалістична партія, але проти чого виступає прем'єр-міністр Франсуа Фійон, який заявив: «Якщо Франція прагне до інтеграції, вона не повинна давати часткове право голосу іноземцям, а

надавати їм всі права, пов'язані зі членством у нашому національному співтоваристві» [19].

Крім того, дискусії у французькому суспільстві спрямовані на стимулювання меншин до культурної адаптації та залучення до демократичних цінностей. Деякі заходи політичної адаптації були інституціоналізовані: наприклад, формальна церемонія з нагоди отримання французького громадянства; співи «Марсельези» під час спортивних змагань та інколи у громадських школах. Білий прапор з королівськими ліліями після революції змінили на національний триколор «Марсельеза». Важливо підняти роль у повсякденному житті французів, особливо школярів і студентів, значення національних символів та емблем, співати молодим людям, хоча би раз на рік, гімн на уроці, присвяченому темі громадянськості.

Наприкінці 2009 р. президент Н. Саркозі зазначив: «Європейці привітні й толерантні; це у їх природі та в їх культурі. Але вони не хочуть, щоб хтось змінював їх стиль життя і мислення, їх суспільні стосунки. І почуття втрати ідентичності може принести глибокі страждання. Глобалізація сприяє загостренню цього почуття» [20].

Незважаючи на різні підходи до обговорення теми національної ідентичності, у змістовному аспекті останнім часом з'ясовано багато цікавих моментів. Зокрема те, що було витримано підхід до дискусії, у першу чергу, як до політичної події, яка виявилася каталізатором політичних і соціальних протиріч, у тому числі між корінними французами та іммігрантами. Позитивним є те, що дискусії, які розгортаються на сьогодні у французькому суспільстві, демонструють головну особливість Франції – зрілість громадянського суспільства, яке може сміливо поставити собі питання «хто ми?», залучаючи до полеміки різні верстви суспільства, у тому числі й непередготовлені. І дійсно, якщо пригадати останні події, то можна констатувати, що у Франції громадянське суспільство є досить розвинутим, поліетнічним, зі своїми вимогами до держави.

Так, у жовтні 2010 р. на вулиці Франції вийшло близько трьох мільйонів людей з протестами проти пенсійної реформи. У жовтні 2011 р. близько 270 тисяч людей вийшли, виступаючи проти нових заходів уряду щодо скорочення

дефіциту бюджету. За даними CGT (Всезагальної конфедерації праці), на території країни відбулося близько 200 мітингів і маніфестацій з участю представників п'яти профспілкових організацій (CGT, CFDT, FSU, Unsa и Solidaires) [21].

У дискусії про моделі інтеграції переважають позиції щодо збереження та поступової модернізації існуючої французької моделі. Відомий французький соціолог Домінік Шнаппер вважає, що «...будь-яка політика не буває без помилок. Проте, всі суспільства мають власну традицію, і не можна запозичувати напряму модель інтеграції у іншої країни; суспільство, правова система розвиваються як плід всієї історії народу» [22].

«Вирішення завдань створення політичної, поліетнічної нації та дієздатного громадянського суспільства можливе лише на фундаменті інтеграційної політики, що гарантуватиме рівні можливості для задоволення інтересів і потреб усіх суспільних страт і етнічних спільнот з одночасним подоланням диспропорцій у формально-правовому й фактичному статусі української мови й культури» [23].

Тема національної ідентичності здатна стати вісью єднання всього суспільства та припинити політичні розколи, оскільки французька ідентичність базується, перш за все, на республіканських цінностях свободи, рівності та братерства, які поділяє більшість французів. Важливо, щоб і для іммігрантів, тобто недавніх членів суспільства, ці цінності зробилися «своїми, рідними».

На думку українських дослідників, «...формування мультикультурного суспільства – це не асиміляція, не розкочегарювання «плавильного котла», а тривала адаптація й справжня інтеграція зі збереженням етнічної та культурної ідентичності при взаємній повазі представників різних культур і звичаїв» [24].

---

1. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 224.

2. Sole R. Mettre les Beurs a la table d'honneur // Le Monde. – 1987. – 20 May.

3. Pauwels L. Serons-nous encore Francaisdans 30 ans?// Figaro-Magazine. – 1985. – 26 October. – P. 124–132.

4. Сафран У. Национальная идентичность во Франции, Германии и США: современные споры // Политическая наука. – 2011. – № 1: Этничность и политика. – С. 70.

5. <http://www.debatidentitenationale.fr>.

6. Qu'est-cequ'êtréfrançais? / Avec les contributions de Jeannette Bougrab, Luc Ferry, Max Gallo ets. – P., 2009. – 170 p.

7. French Embassy press and information service // News from France. – 2009. – 23 Desember.

8. Lévy B.-H. Pouquoiilfautarrêter ledébatsurl'identiténationale // Le point. – 2010. – 7 January.

9. Rouart J.-M. De l'identiténationale. – Mode of access: <http://www.parismatch.com/Actu-Match/Societe/Actu/De-l-identite-nationale-141947/>

10. L'identiténationaleselon Sarkozy. – Mode of access: <http://www.liberation.fr/politiques/0101600818-1-identite-nationale-selon-sarkozy>.

11. Sappin M. Le Grand débatsurl'identiténationae à Marseille // Regards surl'Actualité. – Paris, 2010. – № 358 (Febrary). – P. 11.

12. Там само.

13. Sondage-IdentitêNationale: 60 % sontfavorables au débat. – Mode of access: <http://www.lesindiscrets.com/article-6239-sodage-identite-nationale-60-sont-favorables-au-debat.html>.

14. Марусик Т. З історії мовного регулювання Франції // radiosvoboda.org. – 2011. – 3 квітня.

15. Французькі ліві отримали абсолютну більшість голосів у верхній палаті парламенту // Новини УНІАН. – 2011. – 25 вересня.

16. Во Франции женщинам запретили носить паранджу // Delo.ua. – 2011. – 11 апреля.

17. Jamet C. Sarkozy veutdechoircertainscriminels de la nationale // Le Figaro. – 2010. – 6 August.

18. Див.: Сафран У. Национальная идентичность во Франции, Германии и США: современные споры // Политическая наука. – 2011. – № 1: Этничность и политика. – С. 73.

19. Francois Fillonest «totalementdéfavorable» au droit de vote des êtrangers // Le Monde. – 2010. – 14 January.

20. Sarkozy N. Respecter ceux qui arrivent, respecter ceux qui accueillent // Le Monde. – 2009. – 9 Desember.

21. korrespondent.net. – 2011. – 11 октября.

22. Цит. за: Новоженова И.С. Французская модель интеграции иммигрантов и мультикультурализм // Актуальные проблемы Европы. – 2011. – № 4. – С. 125–126.

23. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К.: ШІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 266.

24. Див.: Кремень В., Ткаченко В. Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації // Політичний менеджмент. – 2011. – № 2(47). – С. 31–32.